

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. Київ : Університет «Україна», 2012. № 9(11). 247 с.

2. Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами : грудень 2020 – січень 2021. URL : Microsoft Word - Дослідження якості інклюзивної освіти.docx (mon.gov.ua) (дата звернення: 14.05.2023)

3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 зі змінами 2023 № 2145-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 04.05.2023)

Басюк Наталія Анатоліївна,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
та культури фахової мови
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Україна, м. Житомир)*

РОЛЬ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

В останні десятиліття у зарубіжній і вітчизняній науці активно досліджується проблема розвитку емоційного інтелекту особистості. Дотепер високий рівень емоційного інтелекту вважався важливою передумовою подолання труднощів, успішної самореалізації, досягнення життєвого успіху та добробуту, однією із «soft skills», розвиток якої потребує педагогічної уваги з раннього віку. На цьому наголошується в Концепції «Нова українська школа»: розвивати в учнів здатність «конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект, оцінювати ризики та приймати рішення, вирішувати проблему, співпрацювати з іншими тощо» [7].

В умовах російсько-української війни, що триває на території нашої держави, вимушеної міграції українського

населення посилюється роль емоційного інтелекту. Питання необхідності його розвитку в осіб різних вікових категорій набуває гостроти та особливого смислу. Емоційні спади й підйоми, що супроводжують людину у кризових ситуаціях, постійне емоційне виснаження, домінування негативного емоційного фону, підвищення рівня тривожності, агресивності, невміння керувати власними емоціями, зниження адаптаційних можливостей негативно позначаються на міжособистісній взаємодії, порушують соціальні зв'язки і провокують конфлікти. Емоційний інтелект виступає імунітетом, що допоможе уникнути подібних явищ, захистить від стресу, паніки, депресивних станів.

У цьому плані особливої уваги потребують особи з особливими освітніми потребами (ООП) як більш незахищені верстви суспільства. Здобувачі освіти з ООП, що навчаються в закладі професійної освіти, – це особи юнацького віку, які мають різноманітні порушення психічного / фізичного типу, зумовлені вродженими, спадковими, набутими захворюваннями або наслідками травм, що призводять до порушення загального розвитку, суттєво впливають на процес соціалізації й адаптації до навколишнього світу. Для них емоційний інтелект виступає важливим елементом ефективної соціалізації, гармонійного входження в соціум. Він дозволяє здобувачу пізнати самого себе, емоційно адекватно реагувати на життєві ситуації, забезпечує правильне розуміння емоційних реакцій оточуючих.

Науковці зазначають, що особи з особливими освітніми потребами у порівнянні зі своїми однолітками з нормотиповим розвитком, мають значно нижчий рівень емоційного інтелекту. Це пов'язано з тим, що вони «відчувають чимало труднощів і емоційних проблем як усередині себе, так і у вираженні їх ззовні» [11]. До основних емоційних проблем, які переживають особи підліткового і юнацького віку з особливими освітніми потребами у процесі соціалізації, О. Василенко [1, с. 102.] відносить:

– підвищене невротичне переживання страху, тривоги, стресів, які характеризують різні групи осіб з порушеннями психофізичного розвитку, що призводять до порушення усвідомлення себе, формування неадекватної самооцінки тощо;

– підвищена залежність від свого соціального оточення, сугестивність, навіюваність, протекціоністське (заступницьке) виховання надає особливо сильний деформуючий вплив на особистість;

– знижений рівень витривалості та стійкості до навантажень, що обумовлено накопиченням стресових ситуацій, які негативно впливають на формування цілісності особистості, врівноваженість психічних, емоційних процесів та свідому регуляцію діяльності. Відзначається схильність до усамітнення, «входження у власний внутрішній світ», безпорадність, що викликає тривожність;

– складнощі самореалізації, оскільки вже усвідомлюючи власні особливі освітні потреби, виникає певна недостатність та недосконалість можливостей для повноцінного життя;

– зниження загальної активності, ослаблення мотиваційної сфери та ін.

У свою чергу, всі ці емоційні проблеми зумовлюють труднощі у вираженні своїх емоцій та почуттів, невміння аналізувати невербальні сигнали інших, позначаються на міжособистісному спілкуванні з однолітками, викладачами, батьками. Потрапляючи у певні життєві ситуації, не маючи при цьому значного життєвого досвіду й сформованих моральних переконань, що підкріплюється невмінням управляти й контролювати власні емоції й поведінку, особи з ООП, за висловом О. Вовченко, виявляються «соціально нестійкими, морально невідповідними і незахищеними» [3], що може призвести до проявів девіантної поведінки.

Наголошуючи на важливості розвитку емоційного інтелекту в дітей з ООП, С. Кумар [5] вказує, що означена якість допомагає їм розуміти власні емоції; брати на себе відповідальність за досконалість свого життя; сприймати реальність і дивитись на життя з позитивним настроєм; позитивно думати та висловлюватися про себе та інших, створюючи у такий спосіб відчуття оптимізму, радості та щастя; уникати емоційного захоплення, витримуючи труднощі й невдачі в зв'язку з певними порушеннями; покращувати стосунки через співчуття та розуміння емоцій інших.

Важливе значення для розвитку емоційного інтелекту у здобувачів освіти з особливими освітніми потребами має організація сприятливого освітнього середовища в закладі професійної освіти. У «Великому тлумачному словнику» за редакцією В. Бусела середовище розглядається як «сукупність природних і соціальних умов, у яких протікає життєдіяльність людини» [2, с. 1309.] У педагогіці поняття «середовище» пояснюється як «навколишній соціальний простір (загалом – як макросередовище, в конкретному розумінні – як безпосередньо соціальне оточення, як мікросередовище); зону безпосередньої активності індивіда, його найближчого розвитку та дії» [9, с. 199.]. Освітнє середовище, на думку О. Савченко, – це сукупність умов і впливів, які створюють основу для навчання, виховання, розвитку учнів [10, с. 493.]. І. Малишевська розглядає поняття «середовище» в контексті інклюзивного навчання і трактує його як «безпосереднє оточення особистості, сукупність різних умов її функціонування і життєдіяльності, міжособистісних відносин з людьми, що комплексно впливає на розвиток людини» [6]. Інклюзивне освітнє середовище дослідниця пропонує розуміти як певну технологію інклюзивного навчання, спрямовану на досягнення кінцевого результату – успішну соціалізацію дітей і молоді, що мають особливі освітні потреби. Як справедливо зазначає А. Колупаєва [8], інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної особи, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

У Законі України «Про освіту» подається таке визначення цьому поняттю: «інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [4, с. 1].

Інклюзивне освітнє середовище в закладі професійної освіти передбачає створення умов для навчання й всебічного розвитку молоді з особливими освітніми потребами для соціалізації й соціальної адаптації та інтеграції, для формування моральних якостей та емоційного інтелекту усіх здобувачів, що відповідають їх можливостям незалежно від ступеня порушення

інтелектуального чи психофізичного розвитку, для розширення можливостей професійної орієнтації та працевлаштування.

Організація інклюзивного освітнього середовища, сприятливого для формування емоційного інтелекту в здобувачів освіти, передбачає створення позитивного психологічно-морального клімату, атмосфери довіри, захищеності та психологічного комфорту, залучення учнів до спільних видів діяльності, колективних форм навчання та групових рішень завдань, використання різноманітних стратегій колективної участі: ігор, проєктів, практичних занять, лабораторних досліджень, майстер-класів, творчих майстерень, інтерактивних технологій навчання й виховання, впровадження тренінгових технологій, які б збагачували емоційним досвідом, вчили керувати собою та взаємовідносинами з іншими через усвідомлення власних емоцій та розуміння того, що відчувають інші люди, ставили в ситуації взаємодопомоги й підтримки, забезпечували максимально активну й значущу участь кожного вихованця у житті закладу.

Таким чином, заклад професійної освіти з інклюзивним освітнім середовищем сприяє розвитку емоційного інтелекту здобувачів з особливими освітніми потребами як важливої складової особистісного й професійного успіху майбутніх конкурентноздатних фахівців, яких прагнутимуть залучити до своєї команди потенційні роботодавці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко О. Вікові особливості проживання криз особами з порушеннями інтелектуального розвитку. Дніпропетровськ : ГРСМ, 2017. 216 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів / автор, кер. проєкту, гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1428 с.
3. Вовченко О. А. Девіантна та делінквентна поведінка підлітків з ООП в умовах воєнних дій : психологічний аспект. *Габітус. Вікова та педагогічна психологія*. Причорноморськ, 2022. Випуск 36. С. 67-74. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/36-2022/10.pdf>

4. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2017. № 30. С. 1.
5. Кумар С. Емоційний інтелект у дітей з особливими потребами. *Міжнародний журнал наукових досліджень*. 2012. Випуск 2. С. 63-64. URL : [https://www.worldwidejournals.com/international-journal-ofscientific-research-\(IJSR\)/file.php?val=April_2013_1365010590_45cc8_24.pdf](https://www.worldwidejournals.com/international-journal-ofscientific-research-(IJSR)/file.php?val=April_2013_1365010590_45cc8_24.pdf) (дата звернення 23.02.2023).
6. Малишевська І. А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. № 3. С. 19-26.
7. Нова українська школа : порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
8. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : «А.С.К.», 2012. 308 с.
9. Професійно-педагогічна освіта : методологія, теорія, практика : монографія / О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. 400 с.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
11. Скрипник Т. та ін. Розвиток емоційного інтелекту учнів інклюзивних класів: ресурси технології «класний менеджмент». *Освітологія*. 2020. № 9. С. 61-74.

Гордійчук Алла Володимирівна,
*методист Навчально-методичного
центру професійно-технічної
освіти у Вінницькій області
(Україна, Вінницька область)*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

Вагомим фактором в соціалізації публічного управління є школа. У нашому суспільстві довго домінувала установка на виховання і навчання дітей з особливими потребами в рамках державної системи спеціальних шкіл і закладів інтернатного типу. Це, на думку спеціалістів, призвело до створення кризової